

*Тетяна Олексіївна Чепульченко,
завідувач кафедри публічного права
факультету соціології і права
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК ЦІННІСТЬ У СУЧАСНІЙ ДЕРЖАВІ

Право людини на життя, свободу, власність, право на повагу до себе та гідний спосіб життя є ціннісними складовими концепції природного права. Вони є чинниками формування морального кодексу особистості, її правової свідомості. Вони ж сприяють розв'язанню проблем політичного, економічного та духовного життя суспільства.

Зі здобуттям Україною незалежності та конституційним закріпленням принципу верховенства права неабиякого значення та актуальності набуває глибоке усвідомлення цінності природного права та його ключової ролі у житті права позитивного. Очевидно, що нині орієнтири природного права розширюють сферу свого впливу, і межі дії позитивного права стають гнучкими для згаданих цінностей [1, с. 106].

В умовах розбудови громадянського суспільства та правової держави цінність категорії прав людини є програмно-визначальною для усього подальшого суспільного розвитку. Гострота проблеми є особливо очевидною з огляду на 70-річне тоталітарне минуле нашої країни, грубе порушення прав людини та національну несамостійність упродовж декількох сторіч її історії. На сучасному етапі відносини всередині громадянського суспільства мають формуватися на основі усвідомлення невід'ємності і неспростовності природних прав людини. На них має спиратися позитивне законодавство держави. Вони є запорукою ефективності усієї системи соціальних відносин.

Проблема цінності людини, її життя, честі та гідності в науковій літературі досліджується переважно в контексті її основних прав і свобод. Зазначеному чимало уваги приділено у працях таких вітчизняних і зарубіжних учених, як С. Алексєєв, М. Вітрук, М. Козюбра, О. Костенко, О. Львова, С. Лисенков, О. Лукашова, В. Нерсесянц, Ю. Оборотов, Н. Оніщенко, П. Рабінович, О. Скакун, О. Скрипнюк, М. Цвік та ін. Проте криза українського суспільства знову порушує проблему прав людини з огляду на нові виклики економічного, соціального і морального характеру.

З огляду на вказане метою статті є теоретико-правовий аналіз прав людини як цінності у державно-правовій діяльності.

В усіх своїх новітніх досягненнях сучасна правова наука спиралася, перш за все, на вихідні ідеї видатних мислителів минулого. Адже саме багатовіковий досвід людства надає нам цінні здобутки у розумінні феномена права, ідеї верховенства права, концепції правової держави тощо. Праці таких відомих європейських мислителів, як Т. Гоббс, Дж. Локк, Ш.-Л. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо та інших особливо важливі, оскільки ці мислителі стали співучасниками та ідейними натхненниками тих революційних перетворень, що ними були охоплені західноєвропейські країни в XVII–XVIII ст. На сторінках їхніх праць обговорювалися, критично аналізувалися і теоретично обґрунтовувалися принципово нові уявлення про сутність держави, її функції і межі юрисдикції, про характер суспільних відносин між людьми та їх ставлення до державної влади тощо. Сповідувани мислителями ідеї, принципи та цінності на сьогодні справили суттєвий, навіть революційний вплив на правові системи багатьох країн світу, зокрема й Україну. Завдяки поєднанню принципів правової держави, демократизму, розподілу влад можна прогнозувати перспективу успішного розвитку нашої держави.

Ще Платон зазначав, що він передбачає близьку загибель держави, де закон не має сили і перебуває у чийсь владі. Панування ж закону над владарями – це шлях рятунку держави. Цю ж ідею поділяв і розвинув Аристотель, на думку якого там, де немає влади закону, немає місця для жодної форми державного режиму і що закон має панувати над усім. З часом подібні ідеї набули розвитку у працях Ш.-Л. Монтеск'є, Дж. Локка, І. Канта та інших філософів. З XVIII ст. ідея правової держави виступає серцевиною гарантій прав і свобод громадян. Для правової держави характерною є кардинальна зміна відносин між нею та особою, громадянином. Зміст цього принципу охоплює такі складові: непорушність прав і свобод людини, широку систему їх гарантій, соціально-правову захищеність особи, усіх її цінностей, реальність судового захисту прав та інтересів людини.

Тільки держава, яка здатна максимально реалізувати завдання захисту прав людини і зробити це своєю основною функцією, може називатися правовою.

Побудова правової держави в Україні перебуває на початковому етапі, її становлення потребує виконання певних завдань у сфері прав і свобод людини. Основними такими завданнями, зокрема, є:

- створення системи механізмів і процедур, що гарантують суб'єктивні права на основі об'єктивного, заснованого на праві, порядку державної діяльності;
- створення такого механізму взаємодії держави і влади, за якого людина є рівноправним партнером держави;
- встановлення відповідальності посадових осіб за неефективне гарантування прав людини;
- підвищення ролі держави як засобу забезпечення загально-соціальних функцій у суспільстві;
- підвищення ролі судових органів та Конституційного Суду тощо [2, с. 112].

Проголосивши головною метою політичного реформування посткомуністичної України побудову на її теренах правової демократичної держави, лідери цієї держави, представники реформаторськи налаштованих політичних сил у своїй більшості залишаються обтяженими старими уявленнями і стереотипами, вони не завжди це усвідомлюють. Можна, на жаль, констатувати, що часто-густо уявлення про правову державу не йдуть далі гасел про диктатуру закону. Звичайно, утвердження законності і порядку, рівності всіх, зокрема, і можновладців перед законом, надзвичайно важливий крок на шляху до правової держави, але далеко не останній. Адже сам закон ще має стати правовим.

О. Костенко зазначає, що те, як люди будуть застосовувати закон, залежить від стану їх волі і свідомості. Цей стан визначається соціальною культурою людей, під якою слід розуміти міру узгодженості їхньої волі і свідомості з природними законами соціального життя, від їх ідеології, адже яка ідеологія, таке і застосування. Зокрема, протиприродні правові уявлення, тобто такі, що суперечать законам природного права, породжують у людей так званий комплекс сваволі та ілюзій, який проявляється у вигляді зловживання при застосуванні законодавства [3, с. 88].

Аналізуючи чинне законодавство, можна спостерігати також, що в Конституції України знайшли відображення численні християнські настанови, такі як: людина як вінець Божого творіння – і вона визнається найвищою соціальною цінністю у державі, гарантується захист невід'ємних, природних прав людини, різні галузі права відображають 10 заповідей тощо [4, с. 231].

На жаль, прагнучи інтегрувати Україну в загальноєвропейський простір, залучити її до плодів західної цивілізації, ми не завжди розуміємо ті засадничі принципи, на яких збудовано цю цивілізацію і які було закладено в підмурівок західних демократій. Однак без чіткого розуміння цих принципів усілякі розмови про політичні і правові реформи ризикують залишитися словами, не торкаючись тих засад, на яких ґрунтується суспільно-політичне життя країни [5].

Отже, закон має об'єктивно відображати такий стан речей, який реально існує в природі і наданий людству незалежно від волі будь-кого. Закон має виражати право. І тому необхідно простежити, яким чином упродовж історії розвивалися ідеї визначення поняття права.

На думку Цицерона, право і справедливість логічно пов'язані, й тільки ті, що відповідають закону природи, є справжнім правом. У словнику В. Даля слово «справедливість» тлумачиться через поняття правди і правосуддя. Право має забезпечувати справедливість. Йдеться тут не про закон, а саме про право у філософському розумінні. Адже закон буває різний і застосування неправового закону обов'язково призводить до панування несправедливості. Ще зі стародавності виникає уявлення, особливо яскраво виражене в концепціях природного права, про те, що право завжди справедливе, що тільки воно забезпечує справедливість суспільних відносин [6].

І. Кант, зокрема, вважав природну свободу єдиним первісним правом, яке належить кожній людині від природи. Це природне право походить із розуму й обмежується ним. А оскільки філософ вважав основою суспільного договору розум, істинна свобода не віддається цілком або частково, коли люди вступають до громадянського суспільства. Швидше люди віддають повністю дикую, беззаконну свободу, щоб знайти свободу аж ніяк не меншу, залежну від законів. Як стверджує І. Кант, громадянський стан з погляду права засновано на таких апріорних принципах: 1) свобода кожного члена суспільства як людини; 2) рівність його з кожним іншим як підданого; 3) самостійність кожного члена спільноти як громадянина [7, с. 78–79].

Нині проблема захисту прав людини постає такою, що потребує вирішення як на рівні міжнародних правових відносин, так і на рівні національного законодавства. Світова спільнота підтвердила своє бажання захистити людину та її права. Результатом цього стали такі документи, як Загальна декларація прав людини 1948 р., Конвенція про захист прав людини і основоположних прав і свобод 1950 р., Європейська соціальна хартія 1961 р. та ін. Зокрема, курс нашої держави на європейські стандарти у цій галузі передбачає узгодження національного законодавства відповідно до цих стандартів, головною цінністю яких визнається людина.

В. Тимошенко слушно зазначає, що легітимність суспільного устрою, як і сила і дієвість держави, визначаються успіхами й досягненнями населення, які, зі свого боку, стають можливими завдяки тому, що люди користуються правами і свободами, це сприяє глобалізації, уніфікації прав і свобод, забезпечує відповідність українських правових інститутів загальнолюдським цінностям [8, с. 2].

Ще з прийняттям Декларації про державний суверенітет 16 липня 1990 р., у преамбулі якої наголошується на необхідності всебічного забезпечення прав і свобод людини, в Україні почався процес переорієнтації правової системи щодо вирішення проблеми прав людини і громадянина як найвищої соціальної цінності.

В Україні Конституція, як власне і закони, підкорена принципу верховенства права. До ствердження цих принципів та цінностей на законодавчому рівні призвів тривалий шлях, що наповнений численними здобутками мислителів минулого, наукової думки, досвіду інших цивілізованих держав тощо. У центрі зазначених перетворень та цінностей перебуває людина як найвища соціальна цінність та її невідчужувані права та свободи.

У Декларації незалежності США 1776 р. наголошено: «Ми вважаємо за очевидне такі істини: усі люди створені рівними і всі вони обдаровані своїм Творцем деякими невідчужуваними правами, до числа яких належать: життя, свобода і прагнення до щастя. Для забезпечення цих прав засновані серед людей уряди, що запозичують свою справедливую владу за згодою тих, ким вони керують». У Декларації прав людини і громадянина, прийнятій у Франції 1789 р., проголошувалося: «1. Люди народжуються і зостаються вільними та рівними в правах. 2. Метою кожного державного союзу становить забезпечення природних і не відчужених прав людини. Такими є свобода, власність, безпека і опір пригнобленню».

Свобода людини – вихідне поняття у проблемі прав людини і громадянина. Свободу людини визначають певні ознаки. Так, люди є вільними від народження, ніхто не має права порушувати їх природні права. До того ж у демократичному суспільстві саме держава є головним гарантом свободи людини. За своїм обсягом поняття «свобода людини» цілком відображає принцип, закладений у ст. 19 Конституції України, згідно з яким людина має право робити все, за винятком того, що прямо заборонено чинним законодавством.

Категорія прав людини діє виключно у відносинах між людиною і владою. Права людини – це межі влади. Вони визначають ту сферу життєдіяльності людини, в яку влада (держава) не може втручатися, і ті обов'язки, які має держава щодо людини. Відносини між людиною і владою передбачають особливий характер: «Концепція прав людини ґрунтується на трьох положеннях: по-перше, кожна влада обмежена; по-друге, кожна людина має свій автономний світ, втручатися в який не може жодна сила; по-третє, кожна людина, захищаючи свої права, може висунути претензії до держави» [9].

Отже, сьогодні законодавчо закріплене правове положення людини своєю основою має саме природно-правову концепцію, яка обумовила у ролі первинних принципів свободу та невід'ємність, невідчужуваність прав людини, які належать їй від народження. Визначаються орієнтири у взаємовідносинах держави і людини – свобода, рівність, верховенство права, універсальність прав людини, взаємність відповідальності.

Розуміння прав людини в сучасній юридичній літературі зводиться до таких основних позицій:

- 1) права людини – це певним чином внормована її свобода [10, с. 21–29];
- 2) права людини – це певні її потреби [11, с. 8, 12] чи інтереси [12, с. 10–12];
- 3) права людини – це її вимоги про надання певних благ, адресовані суспільству, державі, законодавству [13, с. 36];
- 4) права людини – це особливий вид (форма існування, спосіб прояву) моралі [14, с. 37].

Як слушно зазначає П. Рабінович, усі ці тлумачення (крім першого), відображають досить суттєві, проте не онтологічні «статуси» досліджуваного феномена, і тільки категорія можливості (свободи) дає змогу найбільш адекватно відобразити саме онтологічну соціальну сутність прав людини [15, с. 17].

В Україні, на жаль, сучасний статус особи характеризується нестабільністю, низьким рівнем соціально-правової захищеності суб'єктів, відсутністю реальних гарантій, неспроможністю владних органів забезпечити, гарантувати й охороняти інтереси громадян. Правовий статус значно дестабілізується під впливом соціальної напруги. Політичного протистояння, складної криміногенної обстановки, зростання злочинності, екологічних катастроф тощо.

Незважаючи на такі сумні чинники в сучасних умовах, формуються і позитивні тенденції правового статусу. Серед них: формування нової законодавчої бази правового статусу, яка заснована на міжнародно-правових стандартах; формування нових пріоритетів взаємодії інтересів особи та держави, змістом яких є визнання особи вищою соціальною цінністю, а її інтересів – пріоритетними; очищення категорії правового статусу від ідеологічного та класового догматизму; перехід від імперативних методів регулювання правового статусу до диспозитивних.

Обмеження влади правами людини не повинно призводити усе ж до зменшення ролі держави як у сфері надання цим правам законодавчої форми, так і у сфері охорони цих прав та свобод [16, с. 70].

У Конституції України закладено насамперед нову, принципово відмінну від Конституції колишнього Радянського Союзу 1977 р. і, відповідно, Конституції УРСР 1978 р., концепцію прав людини. Як зазначає М. Козюбра, «Конституція рішуче відходить від так званого патерналістського розуміння її прав, згідно з яким свої права людина отримує від держави. Як підтверджує світовий та й наш власний

досвід, таке розуміння природи прав людини (прикрите нерідко зовні респектабельною фразеологією) – це те теоретичне підґрунтя, на якому трималися і намагаються триматися нині всі тоталітарні режими з їх синдромом державної непогрішності та монополією на все і вся, включаючи права людини» [17, с. 3].

Із зазначеної концепції випливають також інші надзвичайно важливі положення Основного Закону: про невідчужуваність і непорушність прав і свобод людини (ст. 21), про те, що конституційні права і свободи не можуть бути скасовані (ст. 22), про їх рівність для всіх громадян (ст. 24). Це означає, що держава не може позбавити людей їх іманентних властивостей, які б мотиви вона при цьому не висувала.

Отже, втілюється у життя нова концепція взаємовідносин української держави і людини з пріоритетом останньої як вищої соціальної цінності.

У визначенні правового статусу особи мають значення не тільки закріплені за людиною фактичний обсяг прав і свобод, а й ті засади, принципи, на основі яких здійснюється користування цими правами і свободами – це їх рівність, невід’ємність, природність, гарантованість. Це є відповідним підґрунтям, основою здійснення будь-яких правових реформ у державі, не лише в сфері забезпечення прав і свобод людини, тому не слід плутати ці засади з елементами правового статусу і не слід також їх відносити до його змісту.

Як слушно зазначається у юридичній літературі, «права людини – це мінімум загальносоціальних, загальнолюдських та загальнодемократичних вимог до правового та соціального становища кожної особи, реалізація яких повинна й може бути забезпечена в будь-якому суспільстві, незалежно від особливостей його соціально-правової системи» [18, с. 173].

Використані джерела

1. *Львова О. Л.* Деякі питання реалізації природного права // Альманах права. Праворозуміння та правореалізація: від теорії до практики / О. Л. Львова. – Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2011. – Вип. 2. – С. 106–110.
2. *Теорія держави і права: Академічний курс / за ред. Н. М. Оніщенко, О. В. Зайчука.* – Київ : Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.
3. *Костенко О. М.* Конституція і ідеологія: проблема співвідношення / О. М. Костенко // Конституційні засади державотворення і правотворення в Україні: проблеми теорії і практики : зб-к наук. ст. – Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2006. – С. 87–93.
4. *Львова О. Л.* Людина як найвища соціальна цінність (через призму християнського світогляду та реальності) // Альманах права: Правовий світогляд: людина і право. – Київ : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2014. – Вип. 5. – С. 227–233.
5. *Гусев В. І.* Роль західної політичної філософії Нового часу у формуванні політико-правової культури України / В. І. Гусев [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukma.kiev.ua/ua>
6. *Ширкова І. В.* Право як загальносоціальний аспект позитивного права / І. В. Ширкова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/24_SVMN_2008/Pravo/27006.doc.htm
7. *Кант І.* Сочинення : в 4 т. / І. Кант. – М. : Мысль, 1965. – Т. 4. – Ч. 2. – 478 с.
8. *Тимошенко В. І.* Юридична і фактична рівність: проблеми розмежування / В. І. Тимошенко // Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2006. – Вип. 33. – С. 2–10.
9. *Осетинський В.* Введення у концепцію прав людини / В. Осетинський // За матеріалами Вищого Міжнародного курсу Захисту Прав Людини, Гельсінська Фундація Прав Людини (Варшава, Польща) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ccf.org.ua/for-social-workers-article>
10. *Нерсисян В. С.* Права человека в истории политической и правовой мысли (от древности до декларации 1789 г.) / В. С. Нерсисян // Права человека в истории государства и в современном мире / отв. ред. Е. А. Лукашева. – М. : Ин-т гос. и права АН СССР, 1989. – С. 21–29.
11. *Мюллерсон Р. А.* Права человека: идеи, нормы, реальность / Р. А. Мюллерсон. – М. : Юридическая литература, 1991. – 160 с.
12. *Шайкенов Н. А.* Правовое обеспечение интересов личности / Н. А. Шайкенов. – Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1990. – 360 с.
13. *Henkin L.* The age of rights / L. Henkin. – N.Y., 1998.
14. *Милн А.* Права человека и человеческое многообразие / А. Милн // Международное сотрудничество и права человека. Реферативный сборник. – М. : Изд. ИНИОН АН СССР, 1989. – С. 35–47.
15. *Рабінович П. М.* Права людини і громадянина у Конституції України (до інтерпретації вихідних конституційних положень) / П. М. Рабінович. – Харків : Право, 1997. – 64 с.
16. *Бобровник С. В.* Права людини та сучасна держава: шляхи узгодження взаємодії / С. В. Бобровник // Правова держава. – Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2007. – Вип. 18. – С. 60–72.
17. *Козюбра М. І.* Права і свободи людини і громадянина у новій Конституції України / М. І. Козюбра // Адвокат. – 1996. – № 2. – С. 3–15.
18. *Бережнов А. Г.* Политика и права человека / А. Г. Бережнов // Политология. Курс лекций / под ред. М. Н. Марченка. – М. : Зерцало, 1999. – С. 501–512.

Чепульченко Т. О. Права людини як цінність у сучасній державі

У статті здійснюється теоретико-правовий аналіз прав людини як цінності у державно-правовій діяльності. Наголошується, що гострота проблеми є особливо очевидною з огляду на тоталітарне минуле нашої країни та грубе порушення прав людини. На сучасному етапі в Україні відносини всередині громадянського суспільства мають формуватися на

основі усвідомлення невід'ємності і неспростовності природних прав людини. З огляду на це у статті простежується, яким чином упродовж історії розвивалися ідеї права.

Наголошується, що категорія прав людини діє виключно у відносинах між людиною і владою. Права людини – це межі влади. Вони визначають ту сферу життєдіяльності людини, в яку держава не може втручатись, і ті обов'язки, які має держава щодо людини.

Як висновок констатується, що сьогодні законодавчо закріплене правове положення людини, яке своєю основою має саме природно-правову концепцію, що обумовила як первинні принципи свободу та невід'ємність, невідчужуваність прав людини, які належать їй від народження. Визначаються орієнтири у взаємовідносинах держави і людини – свобода, рівність, верховенство права, універсальність прав людини, взаємність відповідальності.

Ключові слова: верховенство права, відповідальність, держава, людина, природні права, свобода, цінність.

Чепульченко Т. А. Права человека как ценность в современном государстве

В статье осуществляется теоретико-правовой анализ прав человека как ценности в государственно-правовой деятельности. Отмечается, что острота проблемы особенно очевидна в связи с тоталитарным прошлым нашей страны и грубым нарушением прав человека. На современном этапе в Украине отношения внутри гражданского общества должны формироваться на основании осознания неотъемлемости и неопровержимости естественных прав человека. Учитывая это, в статье прослеживается то, как на протяжении истории развивались идеи права.

Подчеркивается, что категория прав человека действует исключительно в отношениях между человеком и властью. Права человека – это границы власти. Они определяют ту сферу жизнедеятельности человека, в которую государство не может вмешиваться, и те обязанности, которые имеет государство в отношении человека.

Как вывод констатируется, что сегодня законодательно закреплённое правовое положение человека, которое своей основой имеет естественно-правовую концепцию, которая обусловила в качестве первичных принципов свободу и неотъемлемость, не отчуждаемость прав человека, которые принадлежат ему от рождения. Определяются ориентиры во взаимоотношениях государства и человека – свобода, равенство, верховенство права, универсальность прав человека, взаимность ответственности.

Ключевые слова: верховенство права, ответственность, государство, человек, естественные права, свобода, ценность.

Chepulchenko T. Human rights as a value in the modern state

The article is theoretical-legal analysis of human rights as values in state and legal activities. It is noted that the severity of the problem especially acute in connection with the totalitarian past of our country and a gross violation of human rights. At the present stage in Ukraine's relations with civil society should be formed on the basis of realizing the inalienable and irrefutable natural rights of man. Given this, the article traces how the history evolved of the idea of law.

It is emphasized that the category of human rights is valid only in relationships between man and power. Human rights are the limits of power. They define the sphere of human life which the state cannot interfere, and the duties which the state has in relation to a person.

As a conclusion it is stated that the law enshrined the legal status of the person its basis is natural law concept, which resulted as the primary principles of freedom and inalienable, not the transferability of the human rights that belong to him from birth. Identifies landmarks in the relations between state and people – freedom, equality, rule of law, the universality of human rights, reciprocity, responsibility.

Key words: rule of law, responsibility, state, people, natural rights, freedom, value.

УДК 340.114

*Юрій Вадимович Шеляженко,
аспірант ВНЗ Університету економіки і права «КРОК»*

АВТОНОМНЕ ЗНАЧЕННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Поняття верховенства права достатньо ґрунтовно вивчене правниками з погляду інтересів держави, оскільки традиційно саме на державу покладається обов'язок забезпечувати верховенство права. Однак реалії сучасного світу, де все більшого значення набуває автономія недержавних інститутів, зумовлюють пошуки такого розуміння верховенства права, яке могло б реалізуватися у правовій позиції будь-якої інституції, і передусім особи, яка в людиноцентристському суспільстві є первинним суб'єктом суспільного життя.

Е. Янг розрізняє формальне розуміння верховенства права як ідеології покарання виключно на підставі закону та сутнісне розуміння верховенства права як загального принципу, що гарантує індивідуальну свободу, тобто особисту автономію та рівність для всіх [1, с. 102]. А. Сомек вважає, що новий конституціоналізм заснований на пріоритеті прав суверенних людей для суверенної влади, котра служить правам людини як рівна серед інших [2, с. 17]. Г. Мюллер стверджує, що у сучасній глобальній моделі конституційних прав людини розвивається теорія єдності прав у формі загального права на особисту автономію, тобто права на все, що відповідає інтересам суб'єкта відповідно до його самовизначення [3, с. 1]. М. Козюбра пов'язує верховенство права із теоретичним і практичним розрізненням права і закону, яке характерне для англо-американської традиції та поступово включається у розуміння правової держави у континентальній Європі, зокрема в Німеччині; що узгодження доктрин верховенства права та правової держави здійснене у Доповіді щодо верховенства права, прийнятій Європейською Комісією «За демократію через право (Венеційська Конвенція) у 2011 р.; наводить думку розробника